

«Ριχάρδος Γ'» στο Βασιλικό θέατρο «Ήλέκτρα»

στο Ήμικρατικό θέατρο Κοτοπούλη

Κριτικό σημείωμα του κ. ΠΟΛ. ΜΟΣΧΟΒΙΤΗ

Ἡ ἀφιέρωσι τοῦ περασμένου φύλλου τῶν «Παρασκηνίων» στὸν πανηγυρισμὸ τῆς θιασαρχικῆς τριακονταετηρίδος τῆς κ. Μαρίας Κοτοπούλη ἐδημιούργησε τὴν καθυστέρησι χάρις στὴν ὁποία δημοσιεύονται στὸ σημερινὸ φύλλο τὰ κριτικά σημειώματα γιὰ τὸ «Ριχάρδο Γ'» ποῦ ἐδόθη εἰς πρώτην στὸ Βασιλικὸ θέατρο τὴν προπερασμένη Πέμπτη καὶ γιὰ τὴν «Ήλέκτρα» τῆς ὁποίας ἡ πανηγυρικὴ πρώτη ἀπὸ τὴν Μαρίκα καὶ τὸ θιασό της ἐδόθη τὴν ἐπομένη τῆς πρώτης τοῦ «Ριχάρδου Γ'». Αὐτὴ ἡ συνθήκη δὲν ἐπιτρέπει νὰ διατεθῆ διὰ τὰ δύο κριτικά σημειώματα ὁ κῶρος ποῦ θ' ἀπαιτοῦσε μίαν ἀξίαν τῶν ἀνάλυσις καὶ ποῦ θὰ μπορούσε νὰ διατεθῆ ἂν δὲν τύχαινε νὰ πρέπη νὰ δημοσιευθοῦν καὶ τὰ δύο στὸ ἴδιο φύλλο. Οἱ ἀναγνώσται λοιπὸν θα συγκωρῆσουν — ἐλπίζω — τὴν ἀναγκαστικὴ ἑλλειπτικότητα τοῦ παρόντος, διὰ ν' ἀκολουθήσῃ τὴν... χρονολογικὴ τῶν παραστάσεων σειρά.

☉☉

«ΡΙΧΑΡΔΟΣ Γ'» ΤΟΥ ΣΑΙΞΠΗΡ. ΜΕΤΑΦΡΑΣΙ ΚΑΡΘΑΙΟΥ

Θεωροῦμε τὴν ὑπόθεσιν γνωστὴν. Ὁ «Ριχάρδος Γ'» εἶνε τὸ τελευταῖον ἀπὸ τὰ ἱστορικὰ δράματα τοῦ μεγάλου τραγικοῦ. Ἐχει τὰ ελαττώματα ὄλων τοῦ τῶν ἱστορικῶν δραμάτων. Ὡς τόσον εἶνε τὸ δημοφιλέστερον καὶ τὸ μόνο ποῦ μπορεῖ ἀκόμη νὰ στέκεται παιζόμενον σήμερα, καὶ τοῦτο χάρις εἰς τὸν τρομερὸν χαρακτήρα ποῦ ἀποτελεῖ τὸ κέντρον τοῦ ἔργου τὸν διαβολικὸν «Ριχάρδον Γ'». Ἡ τραγωδία ἐγράφη ἀπὸ τὸν Σαίξπηρ πρὸς τὸν ἀποκλειστικὸν σκοπὸν νὰ κολακεύσῃ τὴν βασιλεύουσαν τότε τῆς Ἀγγλίας μεγάλην Ἑλισάβετ. Ἀναδημιουργὸς ἡ Ἑλισάβετ τοῦ βρεττανικοῦ μεγαλείου, μόλις ἔχουσα συνήρπει τὴν ἀντίπαλόν της Στούαρτ, νικητρία τῆς ἀπτήτου Ἰσπανικῆς ἰσχυρίας εἶνε ἡ ἀπόγονος αὐτοῦ

τοῦ Ρίτομονδ ποῦ ἐμφανίζεται εἰς τὸ ἔργον τελικὸς νικητὴς τοῦ Ριχάρδου Γ'. Δι' αὐτὸ ὁ τελευταῖος καὶ ζωγραφίζεται ὡς φοδερὸν καὶ τρομερὸν τέρας ἀπὸ τὸ ὁποῖον ἀπύλλαζε τὴν Ἀγγλίαν ὁ πρόγονος τῆς βασιλευούσης Ἑλισάβετ, μέγλης ἄλλως τε ἐπὶ πλέον χορηγοῦ καὶ εὐεργετιδὸς τοῦ Σαίξπηρ καὶ τοῦ θιάσου του, θιάσου ἡθοποιῶν τῆς Α. Μ..

Αὐλικὸς ὕμνος καὶ θεατρικὴ κολακεία, νὰ τί εἶνε ἡ τραγωδία αὐτὴ, ἡ τελευταία σχεδὸν καὶ ἡ καλλίτερη σίγουρα ἀπὸ τὴς τραγωδίαις τοῦ Σαίξπηρ.

☉☉

Ὁ «Ριχάρδος Γ'» εἶνε ἡ ἀνυπερβλητὴ θεατρικὴ ζωγραφία ἑνὸς τρομεροῦ, μοναδικοῦ στὸ παγκόσμιον θέατρο χαρακτήρος, ἑνὸς ἀνθρώπου δύομορφου, δυναπῆτατος, ἐξυπνου καὶ παμπόνηρου ἀλλὰ καὶ πατριώτου καὶ φιλόδοξου καὶ ἀκαρδοῦ καὶ ἀπιστοῦ καὶ ἀσυνειδήτου. Ἐνὸς ἀνθρώπου ὁ ὁποῖος εἶνε «ὁ ἑαυτὸς τοῦ μόνου», τρομακτικὸν φαινόμενον πλάσματος ἔχοντος μόνον μυαλὸ καὶ διόλου καρδιά, ὅπως τὸ «ἀπόρριγμα» αὐτὸ ποῦ ἦταν ὁ δούξ τοῦ Κλώστερ καὶ ἐγινε διὰ μέσου φόνων, ἀτιμιῶν καὶ αἱμάτων ὁ «Ριχάρδος ὁ Γ' τῆς Ἀγγλίας» διὰ νὰ σκοτωθῆ μετὰ τὸ σπαθὶ στὸ χέρι ἀλλὰ νὰ ταφῆ ἄθλια σὺν σκυλὶ σὲ μέρος πάντοτε ἀγνωστὸν κάπου στὸ Μπόσγουορθ, ἀπὸ τὸν πρόγονο τῆς Ἑλισάβετ τῶν Τυδώρ, τὸν Ρίτομοντ.

Ὁ κ. Καρθαῖος τὸν Ριχάρδο Γ' ὡς χαρακτήρα τὸν θέλει κατὰ τινα τρόπον «δικαιούμενον». Εἰς τὰ δύο ἄρθρα ποῦ δημοσίευσεν σχετικὰ, τὰ «Παρασκηνία» πρῶτον, στὸ ἐπίσημον ἔπειτα πρόγραμμα τοῦ θεάτρου, γράφει: «Γιατὶ ὅπως εἰπώθηκε, ὁ Ριχάρδος δὲν εἶνε χωρὶς ἠθικὴ συνειδήσι μὰ ὅπως καὶ στὴ λαὶ ὄν Μάκβεθ ἡ συνειδήσι του δὲν ἀφήνει τὴ φωνὴ ν' ἀκουστῆ παρὰ μόνον ὅταν αὐτὸς κοιμᾶται...»

Εἶνε ἡ ἄποψις — καὶ τὰ λόγια —

(Συνέχεια στὴν 4η σελίδα)

(Συνέχεια ἀπὸ τὴ 1η σελίδα)

ποῦ δέχεται καὶ χρησιμοποιεῖ ὁ Ἴωσηφ Ντελκούρ εἰς τὴν εἰσαγωγὴν τοῦ «Ριχάρδου Γ'» (στὴς μικρὰς κόκκινες ἐκδόσεις μετὰ τὸ κείμενον ἀγγλικὰ στὴ μίαν σελίδα καὶ τὴ γαλλικὴν μετάφρασιν, περίφημη, στὴν ἀπέναντι). Περιγράφων ἐκεῖ τὸν χαρακτήρα τοῦ ἥρωος τῆς τραγωδίας ὁ κ. Ντελκούρ πράγματι υἱοθετεῖ σχετικὴν παρατήρησιν τοῦ Χούδσων καὶ λέγει: «Ὁ Ριχάρδος ἔχει μόλα ταῦτα συνειδήσι ἢ ὁποῖα ὅμως κάνει τὴ φωνὴ τῆς ν' ἀκούεται μόνον ὅταν αὐτὸς κοιμᾶται». Συγχρόνως ὑπενθυμίζει τὴν παρατήρησιν τοῦ ἴδιου Χούδσων ὅτι εἰς τὸ σημεῖον αὐτὸ ὁ χαρακτήρ τοῦ Ριχάρδου Γ' ἐμφανίζει ὁμοιότητα μὲ τὴς ἐφιαλτικὰς λέξεις τῆς λαϊκῆς Μάκβεθ.

Θὰ μπορούσε κανεὶς νὰ παρατηρήσῃ ὅτι ἡ σύγκρισις εἶνε λίαν τολμηρά. Ἡ λαϊκὴ Μάκβεθ ἀπὸ τοὺς ἐφιαλτικὰς ποῦ τὴν βασανίζουν κάθε δράδῳ ὑποφέρει συνεχῶς ἐπὶ καιρὸν. Ὁ Ριχάρδος τὴν ψὴν, ζυπνὸς ἢ κοιμισμένος ἀισθάνεται ἀποκλειστικὰ μόνον μίαν φορά. Τὴν νύκτα ποῦ θὰ τελειώσῃ μετὰ τὴν ἀνατολήν τῆς μοιρίας του ἡμέρας τοῦ Μπόσγουορθ. Ὅταν τὸν παίρνει ὁ ὕπνος γράφονται διαταγὰς γιὰ τὴν αὐριανὴ μάχη, τὴ μάχη ποῦ θὰ κρινῆ γιὰ ὄλα, τὴ μάχη ἀπὸ τῆς συνέπειαι τῆς ἐκδόσεως τῆς ὁποίας δὲν μπορεῖ — φυσικὰ καὶ κανονικὰ — μετὰ κανένα τρόπο νὰ φυγῆ τὸ μυαλὸ του οὔτε στὸν ὕπνον του.

✱✱

Δέ δέχομαι τὴν ἀποψὶ τοῦ κ. Καρθαίου, δηλαδὴ τοῦ κ. Ντελκούρ. Προτιμῶ τὴν ἀποψὶ τοῦ Ἄσλεϋ, τοῦ Μάσφιλντ καὶ μάλιστα καὶ τοῦ Ζιλλέ. Ὁ Ριχάρδος Γ' δὲν εἶνε ὁ «ὅπως ἂν ποτε ἔχω δικαίωμα» οὔτε ὅπως θέλουν ἄλλοι, ὁ ἄνθρωπος «μὲ τὴν πλέρια ζωὴ». Εἶνε μόνον τέρας Τέρας γιατί εἶνε τερατωδῶς — καὶ ὄχι «συμπαθητικά» — ἄσχημος. Τέρας γιατί εἶνε μόνον μυαλό καὶ διόλου κα-διά. Τέρας γιατί δὲν πιστεύει οὔτε σὲ θεό, οὔτε σὲ ἄδελφο, οὔτε κἀν στοὺς ἀνθρώπους καὶ στὰ αἰσθήματά των, ὄχι πλέον τ' ἀγαθὰ ἀλλὰ οὔτε καὶ εἰς τὰ ἄσχημα.

Τέλος εἶνε τέρας γιατί ἔχει τερατώδη πεποίθησι στὸν ἑαυτὸ του. Γιατί εἶνε τὸ μοναδικὸ ζυγατὸ μυαλό μέσα σ' ὅλο τὸ περιβάλλον του. Γιατί εἶνε τερατώδες ὄργανον στὰ χεῖρα τῆς Προνοίας πρὸς ἀπόδειξιν ἄλλῃν μίαν φορὰν τῆς αἰωνίας ἀληθείας ὠρισμένων ἀρχῶν, τῆς ἀκάμπτου πάντοτε ἐπεμβάσεως τῆς Νεμέσεως ὁσάκις ὁ ἄνθρωπος λησμονῶν τὴν μικρότητα του τολμᾷ νὰ ὑψώσῃ ἐπέναντι τῶν δυνάμεων ποὺ τὸν κυβερνοῦν ὅπως ὄλην τὴν φύσιν, τὴν ὑβρίν τῆς πίστεώς του στὸ μυαλό του, στὰ σχέδιά του, στὰς προβλέψεις του, τὴν ὑβρίν τῆς πεποιθήσεώς του διὰ τὸ μέλλον, ὅπως ὁ ἴδιος τὸ ἐτοιμάζει. Ὁ Μάσφιλντ παρατηρεῖ δικαιοῦτα καὶ ὀξύτατα ὅτι στὴν τραγωδίαν αὐτὴν, τὴν παθαίνουσι ὅλοι, ἀνεξαιρέτως ὅλοι ὅσοι «πιστεύουσιν» στὸ μυαλό των καὶ νικῶ τελικῶς ὁ μόνος ποὺ ἐνεργεῖ ὄχι διότι πιστεύει στὶς δίκας του σκέψεις ἀλλὰ διότι πείθεται σὲ ὅτι τοῦ ὑποδεικνύεται ὡς κοθῆκον καὶ δὲν ἐμφανίζει ποτὲ τὸν ἑαυτὸν του ὡς κυβερνώμενον ἀπὸ

τὴν πεποίθησιν ὅτι ἡ «διάνοιά» του φθάνει δι' ὅλα.

Ὅσοι πιστεύουσιν στὸ μυαλό των, ὅσοι δείκνουν ἐμπιστοσύνην γιὰ τὸ μέλλον καὶ ὅσοι προδίδουσιν τὸν ὄρκον των, τελικῶς ὅλοι τελειῶνουν ἀθλιῶς. Ὁ Ἐδουάρδος ὁ 4ος ἀνακαλύπτει ὅτι ἔχει γίνῃ ὁ δολοφόνος τοῦ ἀδελφοῦ του Κλάρεντ, ἀκριβῶς ὅταν εἶνε βέβαιος ὅτι μὲ τὴν φρόνησίν του ἐξασφάλισε τὴν εἰρήνην τριγύρω του. Ἡ λαίδη Ἄννα καταριέται τὸ φονηρὰ τοῦ συζύγου της ἀλλὰ δέχεται νὰ τὸν πιστευθῇ αὐτὸν τὸν φονηρὰ. Γίνεται ἔτσι ἡ ἴδια ἄξια τῶν ἀρῶν ποὺ διετύπωσε ἐναντίον του. Σκοτώνεται ὅταν ἀκριβῶς πρὸ πάντων αὐτὸ δὲν περιμένει. Ὁ δούξ τοῦ Κλάρεντ ἔχει προδώσει καὶ ἐπιόρκησι γιὰ νὰ γίνῃ βασιλεὺς ὁ ἀδελφός του. Ὁ ἀδελφός του θὰ τὸν φυλακίσῃ στὸν Πύργο ὅπου θὰ πεθάνῃ ἀπὸ τοὺς δολοφόνους τοῦ ἄλλου τοῦ ἀδελφοῦ. Ἐκείνου ἀκριβῶς ποὺ εἶνε ὁ μοναδικὸς συγκεντρῶν τὴν πίστιν του. Οἱ ἀδελφοὶ τῆς βασίλισσας καὶ οἱ γιοὶ της πιστεύουσιν στὴν συμπιλίωσίν τους μὲ τὸ Ριχάρδο καὶ δέχονται νὰ πᾶνε μὲ μικρὴ φρουρὰ νὰ φέρουν τὸ νέο βασιλεῖα, τὸν ἀνήλικον πρίγκηπα τῆς Οὐάλλιας. Χάνουν τὸ κεφάλι τους διότι ἐπίστευσαν. Τὰ δύο παιδάκια τοῦ Ἐδουάρδου σφάζονται στὸν Πύργο ἀκριβῶς ὅταν βέβαια γιὰ τὸ θεῖόν τους καὶ ἡουχα, κοιμοῦνται ἀγκαλισμένα μὲ τὰ ἄσπρα ἀλαβάστρινα καρδία των ἀνύποπτα. Ὁ λόρδος Χάστιγξ χάνει τὸ κεφάλι του ἀκριβῶς ὅταν εἶνε βεβαιότατος γιὰ τὴν πύ-

νοια τοῦ Ριχάρδου καὶ ἂν ὁ Στάνλεϋ γλυτώνει τελικῶς τὸ δικό του αὐτὸ συμβαίνει ἀκριβῶς γιατί αὐτὴ ποτὲ δὲν «πίστευσε» καὶ πάντοτε ἀνηπουροῦσε. Ὁ δούξ τοῦ Βούκιγχαμ ἔχει κάθε λόγο διὰ νὰ πιστεῦρ ὅτι «εἰλίχθη» περίφημα, ὅτι ἐδούλεψε μὲ «μυαλό» γιὰ τὸ μέλλον τοῦ οἴκου του. Χάνει τὸ κεφάλι του ὅπως καὶ οἱ ἄλλοι. Τέλος ὁ Ριχάρδος Γ' ὁ ἴδιος σκέπτεται, ἐνεργεῖ, ἐλίσσεται, πονηρεῦεται, λογαριάζει τὰ πάντα μὲ δύναμι, μὲ ὀξύτητα, μὲ σκληρότητα, μὲ εὐστροφία, μὲ ὑπερυπόκριση μυαλοῦ διαβολικοῦ. Ἐπιτυγχάνει παντοῦ, σὲ ὅλα, καὶ στὰ πιὸ παράτολμα, πιὸ ἀνεπάντεκα σχέδια ἢ κέφια του. Γίνεται βασιλεὺς, ἀνεβαίνων σὲ θρόνον ἀπὸ τὸν ὅποιον τὸν ἀπεμάκρυναν κανονικὰ δύο πριγκηπόπουλα, ὁ μεγαλείτερος τοῦ ἀδελφός, τὸ παιδί τοῦ ἀδελφοῦ του, χωρὶς νὰ λογασιάζωμε τὸ διάδοχον ποὺ εἶχε διώξει ἀρχικῶς. Ἐπιτυγχάνει λοιπὸν ὁ Ριχάρδος Γ' παντοῦ. Ἀλλὰ διὰ νὰ πέρῃ ἀπὸ ψηλότερα γκρεμιζόμενος ἀπὸ τὴν ἀποκορύφωσιν τῶν ἐπιτυχιῶν, τὸ τέρμος δηλαδὴ καὶ τὸν σκοπὸν ὅλων τῶν ἐγκλημάτων του.

Ἐπιτυγχάνει τελικῶς ὁ Ριτῶν: ὁ ὅποιος ὅμως ποτὲ ποτὲ ἀκριβῶς δὲν ὑπελόγησε στὸ μυαλό του. Οὔτε μία στιγμὴ δὲν αὐθαδίασε πρὸς τίς ἀνώτερες δυνάμεις ποὺ κυβερνοῦν: πρὸς τὴ Νέμεσιν ποὺ πάντα ἐνοσκήπτει ἀνηλεῆς. Ποτὲ δὲν σήκωσε ὑψῶντων ἀπέναντι τοῦ ἀγνῶτου μέλλοντος, τὴν πεποίθησιν του ἐπὶ τὰς συλλήψεις καὶ τὰς προπαρασκευὰς τοῦ μυαλοῦ του.

✱✱

Ἐπέμεινα πολὺ στὴν ἀνάγνωσιν αὐτῆ, διότι μόνον ἔτσι θὰ μπορούσε νὰ δικαιολογηθῇ ἡ ἐντύπωσις

μου διὰ τὴν ἀπόδοσιν τοῦ ἔργου ἀπὸ τοῦς ἑρμηνευτᾶς, ἐντύπῳσις σπριζομένη σπὴν ἰδέα πού — ἐπὶ τῇ θάσει τῶν ἀνωτέρω σκέψεων — ἔχει ὁ ὑποφαινόμενος σχηματισμένη γιὰ τὸ τί εἶνε καὶ ἄρα πῶς πρέπει νὰ ἑρμηνεύεται ὁ χαρακτήρ τοῦ Ριχάρδου Γ'. Φυσικὰ τίποτε δὲν ἀποδεικνύει «ἄ πριόρι» πῶς σωστὴ εἶνε μᾶλλον αὐτὴ ἢ ἰδέα καὶ ὄχι ἡ ἰδέα πού ἐπρυτάνευσε (ὅπως ἔδειξεν ἡ ἑρμηνεία πού εἶδαμε καὶ ἐχειροκροτήσαμε) εἰς τὴν Κρατικὴν μας Σκηνὴν, ὅπου ὁ κ. Μινωτῆς ὡς Ριχάρδος Γ', εἰς ἕνα ρόλον τεράστιον, ἐσημείωσε μίαν ἐπιτυχίαν παταγώδη καὶ θριαμβευτικὴν ὅπως τοῦ ἀναγνωρίζεται γενικὰ καὶ δίκαια.

Προσωπικῶς ἐν τούτοις, θαυμάζων καὶ συγχαίρων τὸν κ. Μινωτῆν διὰ τὰς ἰκανότητάς του πού ἄλλην μίαν φοράν αὐτὴ του ἡ δημιουργία τοῦ ἐπέτρεψε νὰ δείξη ὅτι κατέχει, ἔχω ἀντιρρήσεις. Νομίζω ὅτι σὲ πλείστα σημεῖα ὁ κ. Μινωτῆς ἀπέδωσε τὸ ρόλο «ψεύτικα». Τέλεια ὡς τεχνικὴ, ἰδεωδῶς γιὰ ὅπως νομίζει ὅτι ἔπρεπε νὰ τὸν ἑρμηνεύσῃ, ἀλλὰ — κατὰ τὴ δική μου πάντοτε γνώμη πού ἄριστα μπορεῖ νὰ εἶνε ἐσφαλμένη — ψεύτικα, δηλαδὴ ὅπως δὲν εἶνε, ὅπως δὲν μπορεῖ νὰ εἶνε, γιὰ μένα κριτῆ, ὁ Ριχάρδος Γ'. Ὁ κ. Μινωτῆς δηλαδὴ ἐπαιξε ψεύτικα μὲν ἀλλὰ ψεύτικα μὲ ταλέντο. Ψεύτικα... θριαμβευτικὰ. Ψεύτικα μετ' ἐπιβολῆς. Ἐγκύρως ψεύτικα. Χαλάλι του καὶ μπράβο, τόσο μᾶλλον καθ' ὅσον ὑπῆρξεν ἀπασάμιλλος καὶ ὅπου ἀπέδωκε τὸ ρόλο ἀντιληφθεὶς αὐτὸν ὅπως κι' ἐγὼ νομίζω, ἔπρεπε. Ἡ κυρία Μανωλίδου πολὺ καλὴ ὡς λαῖδη

Ἄννα, ὁ κ. Ροζάν, ὁ κ. Βόκοβιτς (κάλλιστος Κλάρενς), ὁ κ. Γληνός (ἄψογος ἀπολύτως δούξ τοῦ Βρὺκιχαμ) Οἱ κ. κ. Δεστούνης, Μαρμίας, Ταλάνος (οἱ δύο τελευταῖοι ὡς φονιάδες), Κατράκης (Ρίτσμοντ), Μαλλιαγρός πολὺ καλοὶ στοὺς ρόλους των. Δυστυχῶς δὲν μπορεῖ νὰ λεχθῆ καὶ δι' ὄλους τοὺς ἄλλους, ὅσοι καλλιτέχναι ἢ δόκιμοι τοιοῦτοι ἐκλήθησαν νὰ ἐνσαρκώσῃσιν ἄλλους ἐπεισοδιακοὺς ρόλους, καὶ εἶνε κρίμα ὅτι ἡ κυρία Παζινοῦ, λόγῳ ἀσθενείας, δὲν ἠδυνήθη νὰ ἑρμηνεύσῃ αὐτὴ τὸν ρόλον τῆς Μαργαρίτας. Ἡ κ. Α. Μουστάκα σὸ ρόλο τῆς Ἐλισάβετ ἴσο ἀρίστη. Ἀνυπέροβλητη ἀληθινὰ, ἀμίμητη ὅπως πάντα ἡ μεγάλη μας Ἄλκαιοῦ ὡς δούκισσα τοῦ Γιόρκ μπτέρα τοῦ φοβεροῦ Ριχάρδου.

Ἄνεβασμα, σκηνικὰ, κοστούμις ἄψογα. Ὁ κ. Ροντήρης δικαιούται νὰ εἶνε ἄλλη μία φορά ὑπερῆφανος διὰ μίαν ἀκόμη δημιουργίαν του, τὴν τοῦ «Ριχάρδου Γ'». Ἐκὼ μαζί του διαφωνίεις πολλὰς ὡς πρὸς τὸ πῶς τὸν θέλει ὁ ἴδιος καὶ πῶς τὸν ἐννοεῖ ὁ ὑποφαινόμενος τὸν ρόλον. Ἀλλὰ δὲν ἰσχυρίζομαι ὅτι ὑπάρχει κανεὶς λόγος διὰ νὰ εἶνε ὁ κ. Ροντήρης μᾶλλον ἢ ἐγὼ σὲ λάθος. Γιὰ τίς ἰδέας του, γιὰ τίς γνώμες του, ἐπέτυχεν ν' ἀποδώσῃ ὅ,τι περιορότερο μπορούσε κανεὶς νὰ ζητήσῃ ἐδῶ. Ὁ «Ριχάρδος Γ'» εἶνε μία μεγίστη του ἐπιτυχία. Τὸ διαπιστῶ εἰλικρινῶς καὶ με χαρὰ. Μία λέξι γιὰ τὴν μετάφρασιν: Δὲν ἔχει — εὐτυχῶς — ὑπερβολὰς ὁσες ἢ τοῦ «Μάκβεθ».